

VZDĚLÁVÁNÍ FARMACEUTŮ NA PRAŽSKÝCH UNIVERZITÁCH V LETECH 1804–1953 POHLEDEM STUDIJNÍCH PŘEDPISŮ

MAREK BRČÁK – ROMAN ELNER

EDUCATION OF PHARMACISTS AT PRAGUE UNIVERSITIES IN 1804–1953 THROUGH THE PRISM OF STUDY REGULATIONS

This article deals with the education of pharmacists at the Prague University in 1804–1953, i.e. since the beginnings of pharmaceutical studies until their temporary cessation. The subject is approached from the perspective of regulations to which this area of study was subjected.

Keywords: pharmacists – pharmaceutical studies – Charles University – 1804–1953 – regulations of studies and examinations

DOI: 10.14712/23365730.2018.19

Rok 1804 je v českých zemích zlomovým mezníkem z hlediska přípravy lékárníků na jejich povolání. Od této doby musel každý, kdo zde chtěl vykonávat tuto profesi, absolvovat univerzitní studium¹. Dosavadní v zásadě učňovská příprava již nedostačovala, byť se adept na jejím konci povinně podroboval zkoušce před odbornou komisí.² Studium farmacie bylo

¹ V článku se budeme zabývat studiem farmacie na Univerzitě Karlo-Ferdinandově (1804–1882), Německé univerzitě Karlo-Ferdinandově (1882–1920), České univerzitě Karlo-Ferdinandově (1882–1920), Německé univerzitě v Praze (1920–1939), Německé Karlově univerzitě v Praze (1939–1945) a Univerzitě Karlově (1920–1939, 1945–1953).

² Podle reskriptu Ferdinanda III. z 25. 4. 1651 se musel každý, kdo chtěl v Praze a později i v celých Čechách spravovat, vlastnit či vést lékárnou, podrobit na Lékařské fakultě Univerzity Karlo-Ferdinandovy provizorské či patronské zkoušce. Při ní prokazoval teoretickou znalost z lučby a přírodopisu, tj. z dnešní chemie, zoologie, botaniky a mineralogie, a praktické dovednosti týkající se výroby léčiv. Na Moravu a Slezsko se pravomoc pražské Lékařské fakulty nevztahovala, tam na chod lékáren dohlížely příslušné městské rady či pozemkové vrchnosti za odborné účasti lékařů. Dle Tereziánského všeobecného zdravotního řádu z roku 1752 na zkoušky budoucích moravských a slezských lékárníků nově dohlížela příslušná zemská zdravotní komise. Od roku 1770 byla na základě Generálního zdravotního normativu zavedena všeobecná povinnost absolvovat zkoušku na některé lékařské fakultě pro všechny provizory a patrony lékáren v habsburské monarchii, tedy i v těch zemích, kde lékařská fakulta chyběla. K vzdělávání lékárníků v českých zemích před rokem 1804 viz Jaroslav HLADÍK, *Die Anfänge der pharmazeutischen Ausbildung an der Karlsuniversität in Prag*, Acta Facultatis pharmaceuticae Bohemo-slovenicae 5, 1961, s. 199–224; Václav RUSEK – Petr SVOBODNÝ, *Farmaceutická fakulta se sídlem v Hradci Králové*, in: Jan Havránek – Zdeněk Pousta (edd.), Dějiny Univerzity Karlovy, IV, Praha 1998, s. 419–429, s. 419; Dagmar BRANCOVÁ – Vladimír RUSEK, *De schola et scientia*, in: Dagmar Brancová (ed.), Historie farmacie v českých zemích, Praha 2003, s. 112–123, s. 112–113; František DOHNAL, *Studijní texty k dějinám farmacie*, Praha 2004, s. 71. V souvislosti s obstaráváním potřebné literatury k tomuto článku patří upřímné poděkování autorů knihovnici PhDr. Jiřině Urbanové z Ústavu dějin Univerzity Karlovy a archivu Univerzity Karlovy.

od roku 1804 možné i na tehdejší Karlo-Ferdinandově univerzitě, přičemž tento studijní obor patří k jednomu z nejstarších „státních“ studií farmacie v Evropě.³ V rámci článku bude popsáno, jak toto studium na pražských univerzitách – od svých počátků až do roku 1953, kdy zde bylo dočasně zrušeno – konkrétně v praxi fungovalo, a to na základě proměňujících se studijních a zkušebních předpisů. Ty stanovovaly podmínky zahájení studia, jeho délku, vyučované předměty, průběh státních zkoušek a v neposlední řadě akademické tituly udělované úspěšným absolventům.

Studijní a zkušební řády

Farmaceutické studium na pražských univerzitách se v letech 1804–1953 řídilo postupně šesti studijními a zkušebními řády. První jeho absolventi vystudovali dle studijního řádu z roku 1804,⁴ k němuž v roce 1810 dodatečně vyšel ještě zkušební řád.⁵ Tyto předpisy byly v platnosti až do akademického roku 1833/1834. V roce 1833⁶ byl vydán nový studijní a zkušební řád, podle něž se absolvovalo v akademických letech 1834/1835 až 1853/1854.

Další – v pořadí již třetí – norma tohoto typu nese datum 27. 11. 1853.⁷ Podle ní plnili studijní povinnosti budoucí farmaceuti, kteří studovali od akademického roku 1853/1854, tj. vztahovala se zpětně i na studenty nastoupivší do prvního ročníku. Překrytí platností dvou řádů z let 1833 a 1853 během akademického roku 1853/1854 bylo způsobeno tím, že studenti, kteří zahájili studium před akademickým rokem 1853/1854, měli možnost ho dokončit dle studijního řádu z roku 1833.⁸

Právní norma z roku 1853 se následně vztahovala na studium farmacie až do akademického roku 1859/1860, od něhož byl v platnosti další studijní a zkušební řád,⁹ přičemž v tomto studijním roce opět došlo k dočasnému překrytí platností dvou řádů.¹⁰ Obě poslední

³ J. HLADÍK, *Die Anfänge der pharmazeutischen Ausbildung*, s. 208; V. RUSEK – P. SVOBODNÝ, *Farmaceutická fakulta*, s. 420.

⁴ Viz Decret der k. k. vereinigten Hofkanzlei ze dne 17. 2. 1804, Z. 2342, Vorschriften in Ansehung des Studiums der Arzneikunde, Wundarznei und Pharmacie. – Jeho znění lze nalézt: *Sr. k. k. Majestät Franz des zweyten politische Gesetze und Verordnungen für die Oesterreichischen, Böhmischen und Galizischen Erbländer*, Bd. 21, Wien 1807, s. 68–83. Za pomoc s dohledáním právních norem z 1. poloviny 19. století vztahujících se k farmaceutickému studiu vděčíme JUDr. Jiřimu Šoušovi, Ph.D. z Ústavu právních dějin Právnické fakulty Univerzity Karlovy.

⁵ Viz Studien- Hofcommissions-Decret ze dne 19. 1. 1810, Z. 516, 521, 636 a 837 ex 1808, Vorschrift, nach welcher die strengen Prüfungen aus allen Zweigen der Heilkunde vorgenommen und Taxen hierfür entrichtet werden müssen. Jeho znění lze nalézt: *Sr. k. k. Majestät Franz des zweyten politische Gesetze und Verordnungen für die Oesterreichischen, Böhmischen und Galizischen Erbländer*, Bd. 33, Wien 1811, s. 67–97, s. 87–89.

⁶ Viz Studien- Hofcommissions-Decret ze dne 20. 4. 1833, Z. 2062, Neuer Organisationsplan des medicinisch-chirurgischen Studiums. Jeho znění lze nalézt: Franz Xaver PICHL (Hg.), *Sammlung der Gesetze im politischen, Cameral- und Justizsache, welche unter der Regierung Sr. K. K. Majestät Ferdinand des I. in den sämmtlichen k. k. Staaten erlassen worden sind in chronologischer Ordnung*, Bd. 63, Wien 1839, s. 1–10.

⁷ Viz výnos Ministerstva kultu a vyučování ze dne 27. 11. 1853, č. 252/1853 ř. z., jímž se vydává studijní a zkušební řád pro dosažení hodnosti magistra farmacie – jeho znění lze nalézt: <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=1853&size=45&page=1389>> (30. 3. 2017).

⁸ Tamtéž, § 28.

⁹ Viz výnos Ministerstva kultu a vyučování ze dne 14. 6. 1859, č. 113/1859 ř. z., jímž se vydává studijní a zkušební řád pro dosažení hodnosti magistra farmacie – jeho znění na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=18590004&seite=00000263>> (10. 1. 2017).

¹⁰ Tamtéž, § 32–34.

uvedené normy vydal tehdejší ministr školství Lev Thun-Hohenstein (1811–1888) a svým vyzněním zapadají do celkové koncepce jeho studijních univerzitních reforem.¹¹

Rád z roku 1859 byl v roce 1889 nahrazen novým předpisem,¹² podle nějž studovali a absolvovali posluchači zahajující studium v zimním semestru 1890/1891. Studenti nastoupivší ke studiu farmacie těsně před tímto rokem dokončovali studium opět dle starého řádu, a to až do roku 1892.¹³ Tato norma byla v platnosti až do roku 1948,¹⁴ kdy byl schválen zákon o lékárnickém studiu,¹⁵ k němuž vyšel i nový studijní a zkušební řád,¹⁶ podle kterého studovali posluchači nastoupivší ke studiu farmacie od zimního semestru 1948/1949.¹⁷

V roce 1950 bylo studium farmacie na Univerzitě Karlově zrušeno a přeneseno – od zimního semestru 1951/1952 – na Masarykovu univerzitu v Brně.¹⁸ Do července roku 1953 na Univerzitě Karlově pouze dokončovali studijní povinnosti kandidáti farmacie přijatí před zimním semestrem 1948/1949.¹⁹ Farmaceutické studium bylo na Univerzitě Karlově obnoveno v roce 1969, po založení Farmaceutické fakulty Univerzity Karlovy se sídlem v Hradci Králové.²⁰

Zmíněné právní normy platily po rozdělení Univerzity Karlovy v roce 1882 jak pro českou, tak i pro německou univerzitu. Musíme však dodat, že česká Univerzita Karlova byla v listopadu 1939 uzavřena a k jejímu znovuotevření došlo až po skončení druhé světové

¹¹ K tématu podrobněji Hans LENTZE, *Die Universitätsreform des Ministers Graf Leo Thun-Hohenstein*, Wien 1962.

¹² Viz výnos Ministerstva kultu a vyučování ze dne 16. 12. 1889, č. 200/1889 ř. z., jímž se vydává nový studijní a zkušební řád farmaceutický – jeho znění in: Otto PLACHT – František HAVELKA, *Předpisy pro vysoké školy republiky Československé*, Praha 1932, s. 2010–2016 nebo na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=1889&size=45&page=601>> (10. 1. 2017).

¹³ Tamtéž, § 30; Archiv Univerzity Karlovy (dále AUK), fond Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy (dále f. PŘF UK), Farmaceutické studium, Protokoly farmaceutických zkoušek České univerzity Karlo-Ferdinandovy a Univerzity Karlovy, i. č. 2, protokol o druhé a třetí přísné zkoušce farmaceutické na LF (starý studijní a zkušební řád), s. 150, 173, 279, 321, 435.

¹⁴ V letech 1938–1939 se sice intenzivně pracovalo na novém studijním řádu, k jeho přijetí však nedošlo, a to z důvodu vypuknutí druhé světové války. Jeho zkrácenou verzi v roce 1940 přijala pouze Univerzita Komenského v Bratislavě, kde podle něj zdejší farmaceuti studovali až do roku 1948 (respektive 1951). Jan ŠTĚPÁN, *Reforma farmaceutického studia*, Mladá farmacie 7, 1939, s. 25–37; Václav RUSEK – Mária KUČEROVÁ – Milan CHALABALA, *Vývoj studijních plánů farmaceutického studia*, in: Ernest Sýkora (ed.), *Mimoriadný zborník 50. rokov Univerzity Komenského z aspektu jej výchovnej funkcie*, Bratislava 1970, s. 397–407, s. 403.

¹⁵ Zákon ze dne 20. 7. 1948, č. 190/1948 Sb., o lékárnickém studiu. Jeho znění na <<http://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/17623/1/2>> (11. 1. 2017).

¹⁶ Viz výnos Ministerstva školství a osvěty ze dne 13. 9. 1948, č. A-180.395/48-V/1, jímž se vydává předběžný studijní a zkušební řád reformovaného lékárnického studia, jež upravoval první a druhý ročník studia farmaceutů. Jeho znění in: *Seznam přednášek na Univerzitě Karlově v zimním semestru 1948–49*, Praha 1948, s. 30–32. Studijní a zkušební řády pro studenty farmacie třetího a čtvrtého ročníku vyšly později a mj. zpětně upravovaly i studijní normy pro první dva ročníky studia farmacie. Viz výnosy Ministerstva školství, věd a umění ze dne 18. 5. 1950, č. 127.200/50-III/1, jímž se vydával studijní a zkušební plán studia lékařství pro studijní rok 1950/1951 a ze dne 5. 7. 1951, č. 98 203/51-IV/3, jímž se vydává učební plán studia lékařnictví. Jejich znění in: Archiv Masarykovy univerzity (dále AMU), fond Lékařská fakulta MU Brno (dále f. LF MU), signatura D II, k. 1.

¹⁷ Materiály ke studiu farmaceutů podle studijního řádu z roku 1948 byly v letech 1950–1951 předány Masarykově Univerzitě v Brně v souvislosti s přenesením zdejšího studia (viz výše) a v současné době se nacházejí v jejím archivu, ve fondu Farmaceutická fakulta MU Brno.

¹⁸ Tato změna proběhla na základě vládního nařízení ze dne 27. 6. 1950, č. 81/1950 Sb., o některých změnách v organizaci vysokých škol, § 3. Jeho znění na <<http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=81&r=1950>> (7. 2. 2017).

¹⁹ AUK, f. PŘF UK, Farmaceutické studium, Protokoly farmaceutických zkoušek České univerzity Karlo-Ferdinandovy a Univerzity Karlovy, i. č. 24, hlavní protokol o rigorózech farmaceutických na LF, s. 162.

²⁰ Viz vládní nařízení ze dne 31. 7. 1969, č. 100/1969 Sb., o zřízení farmaceutické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Jeho znění na <<http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=100&r=1969>> (11. 1. 2017).

války.²¹ Německá Univerzita Karlova se během válečného období změnila na říšskou univerzitu,²² díky čemuž se farmaceutické studium mělo v tomto období řídit říšskou legislativou, konkrétně studijním řádem z roku 1939²³ a zkušebním řádem z roku 1934, v jeho novelizovaném znění z 25. 9. 1939.²⁴ Po celou dobu trvání druhé světové války se ale nezměnily ani podmínky, ani předměty, z nichž měly být skládány státní zkoušky tak, aby odpovídaly říšskému zákonodárství. Ty byly stále plněny dle studijního řádu z roku 1889, což lze velmi dobře doložit na dochovaných farmaceutických zkušebních protokolech.²⁵ Existuje tedy silná pochybnost, zda se farmaceutické studium na Německé Karlově univerzitě v Praze řídilo výše vyjmenovanými říšskými právními normami. Z tohoto důvodu studijní a zkušební řády, jež jsou součástí říšské legislativy, nebudou v tomto článku dále blíže rozebírány.

Podmínky zahájení univerzitního farmaceutického studia

Předpoklady připuštění ke studiu se v průběhu námi sledovaného období poměrně lišily. Z počátku bylo nutné absolvovat alespoň čtyři třídy gymnaziálního studia a následně osmi-letou aspirantskou praxi v lékárně (tj. čtyři roky učňovské, jež byly zakončeny tzv. tyrocionální zkouškou,²⁶ a čtyři roky tovaryšské neboli kondiční).²⁷ V následujících letech bylo trendem prodlužovat dobu středoškolského studia a zkracovat praktickou lékárenskou praxi. Od roku 1850 byla zkrácena doba tzv. kondiční praxe ze čtyř let na dva roky.²⁸ V roce

²¹ Vyhláškou říšského protektora ze dne 17. 11. 1939 byly uzavřeny české vysoké školy. Znovu otevřeny byly až po skončení druhé světové války v Evropě. Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996, s. 101.

²² Na základě nařízení říšského kancléře A. Hitlera ze dne 2. 8. 1939 byla nejprve vyňata z protektorátní správy a zároveň získala název „Německá Karlova univerzita“ (Deutsche Karls-Universität). Následně dne 4. 11. 1939 byla slavnostně začleněna do svazku říšských univerzit, čímž se studium na ní řídilo dle tehdy platné legislativy tzv. třetí říše. Alena MIŠKOVÁ, *Německá univerzita za druhé světové války*, in: Jan Havránek – Zdeněk Pousta (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, s. 213–231, s. 215.

²³ Viz výnos říšského Ministerstva vnitra (Reichsministerium des Innern) ze dne 14. 3. 1939, č. W J 1168, jímž se vydává studijní řád pro farmaceuty (Studienordnung für Pharmazeuten). Jeho znění lze nalézt in: Herbert HÜGEL (Hg.), *Prüfungsordnung für Apotheker: Die Prüfungsordnung für Apotheker vom 8. Dezember 1934, Bestallungsordnung vom 8. Oktober 1937, Studienordnung, Kapfenburger Beschlüsse und sonstige Bestimmungen über das pharmazeutische Ausbildungs- und Prüfungswesen mit Erläuterungen*, Berlin 1941, s. 53–56.

²⁴ Viz výnos říšského Ministerstva vnitra (Reichsministerium des Innern) ze dne 25. 9. 1939, RMBI. I, Nr. 190, s. 1939, jímž se vydává zkušební řád pro farmaceuty (Prüfungsordnung für Apotheker). Jeho znění lze nalézt tamtéž, s. 11–39.

²⁵ AUK, fond Přírodovědecká fakulta Německé univerzity v Praze, Farmaceutické zkušební protokoly, i. č. 2 a 6.

²⁶ Ta od roku 1896 nebyla povinná pouze pro zahraniční studenty z balkánských zemí (Srbska, Bulharska, Rumunsko), kde měli jiný systém vzdělání farmaceutů. Viz výnos Ministerstva kultu a vyučování ze dne 10. 3. 1896, č. 30.843/1896 ř. z., o připuštění studujících ze zemí balkánských ke studiu lékařství a farmacie. Jeho znění in: O. PLACHT – F. HAVELKA, *Předpisy pro vysoké školy*, s. 1484–1485.

²⁷ Viz guberniální dekret z 18. 5. 1816, jímž se vydává *Ordnung und Gesetze für das Apothekergremium der Hauptstadt Prag und für die Landapotheker*; jeho znění in: Dominik KOSTETZKY (Hg.), *System der politischen Gesetze Böhmens zum bequemen Gebrauch für den Geschäfts und Privatmann*, 5, Prag 1819, s. 106–125, k učňovské přípravě zejména s. 110–113. Srov. D. BRANCOVÁ – V. RUSEK, *De schola et scientia*, s. 113–114; Herbert Hans EGGLEMAIER, *Geschichte der Pharmazeutischen Ausbildung in Österreich*, I, *Die Ausbildung der Apotheker und Pharmazeuten in den Ländern der Habsburgerreiche bis 1853*, Graz 1985, s. 75–76.

²⁸ Viz výnos Ministerstva kultu a vyučování ze dne 10. 5. 1850, č. 191/1850 ř. z., o zkrácení kondiční lékárenské praxe. Jeho znění lze nalézt <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=1850&size=68&page=993>> (30. 3. 2017).

1854 se učňovská příprava omezila ze čtyř na tři roky, takže celá praxe dohromady trvala už jen pět let místo původních osmi.²⁹

Dle legislativy z roku 1889 bylo nejprve nutné absolvovat šest tříd gymnaziálního studia a následně pouze tříletou aspirantskou praxi v lékárně, jelikož tovaryšská praxe byla „zrušena“, respektive přeřazena, a plnila se až po získání titulu magistra farmacie.³⁰ Tento systém byl upraven až vládním nařízením z roku 1920, jež stanovovalo, že podmínkou k nástupu studia farmacie je složení maturity na gymnáziu (tj. student musel absolvovat již všech osm tříd) či jiné střední škole (např. reálce). V tomto případě se ale student musel navíc prokázat složením doplňovací zkoušky z latiny na některém veřejném gymnáziu. Aspirantská praxe se tímto předpisem zkracovala na pouhé dva roky. Kondiční praxe, nyní už jako absolventská, zůstala dvouletá, a to až do roku 1948.³¹ Studijní a zkušební řád vydaný v tomto roce pak již žádnou praxi před nástupem ke studiu nepožadoval a zrušena byla i tzv. tyrocionální zkouška.³²

Doba studia

Studijní řád z roku 1804 stanovil jednorozční studium. Legislativa z roku 1833 jej prodloužila o další rok,³³ takže bylo dvouleté,³⁴ a to – navzdory dlouholeté snaze ho reformovat (viz výše) – až do roku 1948 (respektive 1953). Teprve zákon o lékárnickém studiu z roku 1948 změnil délku studia na čtyři roky.³⁵

Předměty a místa studia

Studijní plán se měnil velice pozvolna. V počátečních letech měl zcela přírodovědecký charakter. Dle řádu z roku 1804 se v rámci oboru farmacie vyučoval totiž pouze speciální přírodopis, jehož obsahem byla především mineralogie, zoologie, botanika a chemie.³⁶

²⁹ Viz výnos Ministerstva vnitra ze dne 28. 2. 1854, č. 53/1854 ř. z., o době trvání přípravy lékárenských učňů. Jeho znění na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=18540004&seite=00000243>> (30. 3. 2017).

³⁰ Výnos Ministerstva kultu a vyučování ze dne 16. 12. 1889, č. 200/1889 ř. z., § 1; SVOV. D. BRANCOVÁ – V. RUSEK, *De schola et scientia*, s. 114.

³¹ Viz vládní nařízení zde dne 28. 9. 1920, č. 613/1920 Sb. z. a n., o pomocných silách lékárenských. Jeho znění na <<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1920/129-1920.pdf>> (11. 1. 2016).

³² Výnos Ministerstva školství a osvěty ze dne 13. 9. 1948, č. A-180.395/48-V/1, *Seznam přednášek na Universitě Karlově v zimním semestru 1948–49*, s. 30–31.

³³ H. H. EGGLEMAIER, *Geschichte der Pharmazeutischen Ausbildung*, s. 79.

³⁴ Výjimkou byli ve třicátých letech 20. století studenti bulharské a polské národnosti, kteří studium farmacie měli rozloženo do tří let, a to z důvodu odlišného modelu studia farmacie v jejich vlasti, které bylo tříleté, a měli mj. navíc na rozdíl od studentů československé národnosti povinně během studia složit fakultativní předběžné zkoušky (viz dále) ještě z bakteriologie, toxikologie a soudní chemie (předměty a zkoušky absolvovali na lékařské fakultě), čímž jim byla umožněna nostrifikace našeho studia v jejich domovských státech. Viz výnosy Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 11. 11. 1931, č. 164.792/1931, o trvání tříletého studia farmacie pro bulharské příslušníky, a ze dne 5. 9. 1932, č. 88.309/1932, o tříletém studiu polských posluchačů farmacie. O. PLACHT – F. HAVELKA, *Předpisy pro vysoké školy*, s. 2010. Materiály ke studiu polských a bulharských farmaceutů lze najít v AUK, f. PŘF UK, k. 72, i. č. 1617.

³⁵ Zákon ze dne 20. 7. 1948, č. 190/1948 Sb., § 2.

³⁶ *Sr: k. k. Majestät Franz des zweyten politische Gesetze*, Bd. 21, s. 74.

Následnými studijními řády postupně docházelo k „farmaceutizaci“ studia. Ta se ve výuce projevovala větším zastoupením čistě farmaceutických předmětů na úkor přírodovědeckých, tj. přípravných předmětů, a to jak z hlediska jejich počtu, tak i časové dotace na ně určené.

Studijní plán dle řádu z roku 1833 se od předcházejícího lišil tím, že mezi povinné předměty poprvé zařadil farmacii jako takovou, která byla dříve vyučována v rámci chemie, a speciální přírodopis rozdělil na mineralogii a zoologii.³⁷ Plány studia, jež vycházely ze studijních a zkušebních řádů z padesátých let 19. století, daly větší prostor tehdy nově vyprofilovaným základním farmaceutickým disciplínám farmakognosii a farmaceutické chemii, přičemž samotná výuka chemie zůstala zachována, ale měla se zaměřovat již pouze na obecnou organickou a anorganickou chemii a analytickou chemii. Mezi přípravnými předměty se nově objevila výuka fyziky. Dále byla ve studiu více zastoupena praktická cvičení.³⁸

Z tohoto trendu nevybočuje ani studijní řád z roku 1889, v jehož plánu již ale není mineralogie a zoologie. V prvním ročníku studenti farmacie absolvovali přírodovědecké předměty (fyziku, botaniku a všeobecnou chemii) a v druhém navštěvovali přednášky a cvičení z farmaceutické chemie a farmakognosie.³⁹

Výraznou revolucí byl až studijní plán dle studijního řádu z roku 1948. Své místo v něm již mají i další farmaceutické předměty, například galenická farmacie, dějiny farmacie, farmakodynamika a toxikologie, organizace a řízení farmaceutických provozů atd. Navíc se ve studijním plánu v rámci přípravných předmětů objevily kromě přírodovědeckých předmětů i čistě lékařské disciplíny (fyziologie, patologie, imunologie atd.). Dále byly do studia poprvé zařazeny také humanitní (společenské nauky, ruština) a doplňkové předměty, a to především z politických důvodů (studijní kroužky, marxismus-leninismus, branná výchova).⁴⁰

Posluchači farmacie absolvovali nejdříve všechny předměty na Lékařské fakultě. Od akademického roku 1849/1850⁴¹ se přírodovědecké předměty vyučovaly na Filozofické fakultě. Odtud byly v roce 1920 přefazeny na tehdy nově vzniklou Přírodovědeckou fakultu.⁴² Na Lékařské fakultě se pak studovaly pouze farmaceutické disciplíny. Budoucí farmaceuti byli formálně studenty nejprve Lékařské fakulty, a to až do roku 1849, poté Filozofické fakulty (1849–1920), následně Přírodovědecké fakulty (1920–1948) a od roku 1948 opět Lékařské fakulty.⁴³

³⁷ *Sammlung der Gesetze im politischen, Cameral- und Justizsache*, s. 8.

³⁸ Výnos Ministerstva kultu a vyučování ze dne 27. 11. 1853, č. 252/1853 ř. z., § 2; Výnos Ministerstva kultu a vyučování ze dne 14. 6. 1859, č. 113/1859 ř. z., § 2.

³⁹ Výnos Ministerstva kultu a vyučování ze dne 16. 12. 1889, č. 200/1889 ř. z., § 4.

⁴⁰ *Seznam přednášek na Universitě Karlově v zimním semestru 1948–49*, s. 30; *Universitas Carolina Pragensis: Seznam přednášek na lékařské fakultě ve studijním roce 1949–1950*, Praha 1949, s. 32–35; *Universitas Carolina Pragensis: Seznam přednášek na lékařské fakultě ve studijním roce 1950–1951*, Praha 1950, s. 19–20.

⁴¹ Viz výnos Ministerstva kultu a vyučování ze dne 24. 5. 1850, č. 239/1850 ř. z., o ustanovení trvání farmaceutických studijních kurzů. Jeho znění na <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=rgb&datum=18500004&seite=00000975&size=45>> (11. 4. 2017).

⁴² Viz vládní nařízení ze dne 24. 6. 1920, č. 392/1920, Sb. z. a n., o rozdělení filosofických fakult obou pražských universit, § 3. Jeho znění na <<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1920/079-1920.pdf>> (11. 1. 2017).

⁴³ Zákon ze dne 20. 7. 1948, č. 190/1948 Sb., § 1.

Průběh státních zkoušek

V letech 1804–1853 skládali farmaceuti na konci studia dvě rigoróza (tzv. přísné zkoušky). První byla praktická (z přípravy dvou farmaceutických preparátů) a druhá teoretická, jež se skládala ze tří částí: botaniky; lékárenského zbožíznalství;⁴⁴ chemie, farmacie a speciálního přírodopisu. K teoretické zkoušce bylo možné jít až po úspěšném absolvování praktické části. Student měl možnost jednoho opravného termínu. K nové zkoušce se kandidát mohl přihlásit až po uplynutí určité doby (minimální lhůta nebyla ještě stanovena), kterou určoval předseda komise. Studenti ji měli využít k opětovným návštěvám přednášek a k lepší přípravě na zkoušku.⁴⁵

Studijní řády z let 1853 a 1859 ukládaly posluchačům farmacie postupné složení tří rigoróz. První přísná zkouška se konala na konci prvního ročníku na Filozofické fakultě. Byla teoretická a skládala se z experimentální fyziky, zoologie, botaniky a mineralogie. Druhá zkouška byla praktická, z přípravy farmaceutických preparátů a z chemické analýzy, a třetí opět teoretická, z farmakognosie, všeobecné anorganické a organické chemie, farmaceutické chemie a z lékárenských předpisů. Druhá a třetí přísná zkouška se skládaly na Lékařské fakultě, přičemž druhá se konala nejdříve v posledním měsíci studia druhého ročníku a třetí až po splnění všech povinností, tj. na samém konci druhého ročníku. Všechny tři zkoušky na sebe navazovaly a byly skládány v chronologickém pořadí, tudíž dokud student neobstál u první zkoušky, nemohl být připuštěn k druhé. Z hlediska opakování zkoušek platila zásada, že pokud by student u zkoušky neuspěl jen z jednoho předmětu, tak opakoval pouze tento jeden předmět (např. zoologii v případě první zkoušky a ostatní úspěšně absolvované předměty, fyziku, botaniku, mineralogii, již neopakoval). V takovém případě měl dva opravné pokusy, přičemž na opravný termín se mohl přihlásit až po uplynutí tří měsíců. Pokud ale byl student hodnocen nedostatečně ze dvou předmětů, tak zkoušku opakoval celou, a to nejdříve po šesti měsících. Měl ale jen jeden opravný pokus.⁴⁶

Podle studijního řádu z roku 1889 skládali posluchači farmacie tři přípravné (předběžné) zkoušky a jednu zkoušku přísnou (rigorózum).⁴⁷ Předběžné zkoušky se konaly na Filozofické fakultě (od roku 1920 na Přírodovědecké fakultě) z předmětů fyzika, botanika a všeobecná chemie. Tyto examinační probíhaly v prvním ročníku. Zkoušku z fyziky šlo splnit již na konci prvního semestru a ostatní dvě nejdříve až na konci semestru druhého. Podmínkou k postupu do druhého ročníku bylo úspěšné složení všech těchto předběžných zkoušek, které na sebe nebyly vázány.⁴⁸ Studium farmacie pak bylo zakončeno přísnou rigorózní

⁴⁴ Při zkoušce měl kandidát rozpoznat předložené lékárenské zboží, popsat jeho jakost, sdělit obvyklé způsoby jeho falšování, nebezpečí záměny a způsob jejího odhalení. Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Eva ROZSÍVALOVÁ, *Studium a přednášky na lékařské fakultě pražské univerzity v letech 1690–1848*, Praha 1984, s. 107.

⁴⁵ Sr: k. k. *Majestät Franz des zweyten politische Gesetze*, Bd. 33, s. 87–88; *Sammlung der Gesetze im politischen, Cameral- und Justizsache*, s. 8.

⁴⁶ Výnos Ministerstva kultu a vyučování ze dne 27. 11. 1853, č. 252/1853 ř. z., § 3–21; Výnos Ministerstva kultu a vyučování ze dne 14. 6. 1859, č. 113/1859 ř. z., § 3–21.

⁴⁷ Zkoušky se musely skládat na jedné univerzitě, jen ve výjimečných případech bylo povoleno složit předběžné zkoušky či rigorózum na univerzitě jiné, k čemuž musely dát souhlas profesorské sbory obou univerzit. – Výnos Ministerstva kultu a vyučování ze dne 16. 12. 1889, č. 200/1889 ř. z., § 6.

⁴⁸ Když kandidát při jedné či u více předběžných zkoušek neobstál, bylo mu umožněno jejich první opakování s tím, že všechny zkoušky musel mít úspěšně složené nejdéle do konce měsíce října následujícího akademického roku, aby mohl pokračovat ve studiu farmacie ve druhém ročníku. V případě neúspěchu při první opakovací zkoušce se mu nezapočítával první ročník a předmět či předměty, z nichž nesložil předběžnou zkoušku, musel

zkouškou, jež se skládala na Lékařské fakultě. Rigorózum mělo dvě části: dvě praktické zkoušky, při nichž měl kandidát prokázat znalosti z analytické chemie⁴⁹ a farmakognosie,⁵⁰ a z teoretické zkoušky, při níž měl obhájit dostatečné znalosti ze všeobecné a farmaceutické chemie a z farmakognosie. Obě části na sebe navazovaly, k teoretické zkoušce byl student připuštěn pouze v případě úspěšného složení obou zkoušek praktických.⁵¹ Na složení této teoretické rigorózní zkoušky měl tři pokusy, mezi nimiž musela uplynout doba alespoň tři měsíců.⁵²

Podle legislativy z let 1948–1951 se skládala pouze jedna závěrečná státní zkouška, jež měla čtyři dílčí části. Součástí byla obhajoba závěrečné písemné práce, examinační z marxismu-leninismu a praktická i teoretická zkouška ze všeobecné farmacie.⁵³

Udělované tituly

Úspěšným studentům farmacie byl ve sledovaném období udělován titul magistr farmacie (PhMr.), přičemž od roku 1812⁵⁴ měli absolventi možnost získat po dalším studiu i doktorát. Postupně jim byly udělovány tyto doktorské tituly: doktor chemie – Dr. chem. (1812–1860), doktor farmacie – Dr. farm. (1860–1890), doktor filozofie – PhDr. (1890–1921) a doktor přírodních věd – RNDr. (1921–1948).⁵⁵

Závěr

Podmínky a průběh farmaceutického studia na pražských univerzitách se v námi sledovaném období v průběhu času měnily, což ukazuje několik základních trendů, které probíhaly v rámci jeho formování. Zpočátku byla například nutná dlouhodobá praxe (8 let) před nástupem ke studiu, která se postupně zkracovala, až nebyla nutná vůbec. Naopak požadovaná doba středoškolského studia se prodlužovala. Zajímavostí je, že k nástupu ke studiu farmacie nebyla poměrně dlouhou dobu nutná maturitní zkouška (a to až do roku 1920).

znovu absolvovat. Poté byl teprve připuštěn ke druhé opakovací zkoušce, a jestliže i ta byla s výsledkem nepříznivým, tak dotyčný ve studiu mohl pokračovat pouze v případě, že mu zkušební komise vydala doporučení k opětovnému navštěvování prvního ročníku, které ale musel schválit ministr vyučování a kultu. Dotyčný student musel ale opětovně plnit veškeré povinnosti, tedy i ty, které předtím úspěšně složil. Tamtéž, § 12–14.

⁴⁹ Obvykle měli studenti provést kvantitativní analýzu směsi, složitější sloučeniny či farmaceutického preparátu z hlediska jeho identity a kvality (např. metodou volumetrickou). Tamtéž, § 20.

⁵⁰ Zde měl prokázat, že dobře ovládá metodu mikroskopického zkoumání. Tamtéž, § 20.

⁵¹ Na každou z praktických zkoušek měl tři pokusy, avšak pokusy byly od sebe vzdáleny alespoň tři a nejvýše šest měsíců. Tuto dobu měl kandidát využít znovu k navštěvování chemických laboratoří, kde se měl připravovat na zkoušky. Čtvrtý pokus mohl být povolen pouze na návrh zkušební komise, který ale musel schválit ministr vyučování a kultu. Tamtéž, § 23.

⁵² Čtvrtý pokus opět schvaloval ministr školství a kultu na návrh zkušební komise. Tamtéž, § 23.

⁵³ Viz státnicové protokoly studentů působících na Farmaceutické fakultě Masarykovy univerzity v Brně v letech 1948–1953, jež jsou součástí jejich osobních spisů. AMU, fond Farmaceutická fakulta MU Brno, Studijní spisy, k. 15–16.

⁵⁴ Viz Studien- Hofcommissions-Decret ze dne 17. 7. 1812, Z. 1353. Jeho znění lze nalézt: *Sr. k. k. Majestät Franz des zweyten politische Gesetze und Verordnungen für die Oesterreichischen, Böhmischen und Galizischen Erbländer*, Bd. 39, Wien 1814, s. 7–8.

⁵⁵ F. DOHNAL, *Studijní texty*, s. 78.

Proměnlivá byla i doba studia, která se postupně prodlužovala z jednoho roku až na čtyři, a to z důvodu přibývajících předmětů, což bylo dáno postupnou celkovou „farmaceutizací“ studia jako takového, související s postupným profilováním farmacie jako samostatné vědní disciplíny.

MAREK BRČÁK – ROMAN ELNER

Die Pharmazeutikerausbildung an den Prager Universitäten der Jahre 1804–1953 mit Blick auf die Studienvorschriften

ZUSAMMENFASSUNG

Der Beitrag befasst sich mit der Problematik des Pharmaziestudiums an der Karlsuniversität in dem Zeitraum von 1804 bis 1953, also vom Beginn dieses Faches an der Prager Universität bis zu seinem vorläufigen Ende dort. Ausgangspunkt des Beitrags sind vor allem die Studienvorschriften, und zwar hauptsächlich die Studien- und Prüfungsordnungen, nach denen sich dieses Studium richtete. Sie stellen für unseren Untersuchungsbereich die grundlegende normative Quelle dar, wobei sie es uns ermöglichten, das Pharmaziestudium von den notwendigen Aufnahmebedingungen, der Studiendauer, den Studienfächern und Fakultäten, an denen dieses Studium erfolgte, dem Verlauf der Staatsexamina und von der Titelverleihung her darzustellen.

Alle diese Umstände änderten sich im Laufe der Zeit, worauf mehrere grundlegende Trends verweisen, welche im Rahmen der Gestaltung dieses Studiums zu beobachten sind. Anfangs war vor Studienantritt beispielsweise eine langjährige Praxis (8 Jahre) erforderlich, die nach und nach verkürzt wurde, bis sie schließlich überhaupt wegfiel. Demgegenüber verlängerte sich aber der Mittelschulbesuch. Interessanterweise war für das Pharmaziestudium anfangs kein Abitur erforderlich. Ferner wurde die Studienzeit von anfänglich einem Jahr auf vier Jahre verlängert. Last but not least hatte der Studienplan zunächst einen rein naturwissenschaftlichen Charakter, und erst im Laufe der Zeit kam es zur „Pharmazeutisierung“ des Studiums als solches, was mit der allmählichen Profilierung der Pharmazie als selbstständige Wissenschaftsdisziplin zusammenhängt.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

Marek Brčák

*Ústav dějin Univerzity Karlovy a archiv Univerzity Karlovy
marek.brcaak@ruk.cuni.cz*

Roman Elner

*Ústav dějin Univerzity Karlovy a archiv Univerzity Karlovy
roman.elner@ruk.cuni.cz*